

НАРОДНАТА ТРАДИЦИЈА КАКО ИСТОРИСКИ ИЗВОР (согледби врз основа на народната *Песна за Панде Муртинлија*)

Васил Ѓорѓиев-Лиќин

НУ Завод за заштита на спомениците на културата и Музеј Струмица

Датум на прием: 30.09.2021 г.

Апстракт: Во истражувачкиот прилог предмет на интерес е народната „Песна за Панде Муртинлија“ снимена и дешифрирана во 1971 година од страна на Иван Котев, познат собирач на народни умотворби од Струмица. Песната за Панде Муртинлија е дел од содржинската структура на Збирката народни песни „Опеана Струмица“, издадена во 2016 година. Оваа народна умотворба/песна претставува творечки одраз со реалистична историска податливост, веродостојност и стварност. Во неа е опеана трагичната смрт на Јосиф Цолев, по потекло од истакнато револуционерно семејство – Цолеви од с. Моноспитово, Струмичко. Врз основа на историскиот метод на критичка анализа и преку компаративни и други споредбени искуства и искази, во прилогот правиме обид за реконструкција и презентација на конкретни настани, личности и појави од минатото на Струмица и на Струмичко.

Клучни зборови: Панде Муртинлија, Јосиф Цолев, народна традиција, историски извор.

Општо е познато дека историската наука за да создаде резултати треба да располага со соодветна граѓа, која не само што има улога на посредник со некогашните историски времиња, туку истовремено, на истражувачот, треба да му овозможи разумно, сигурно и точно сознание. Таа соодветна граѓа се нарекува со името *историски извори*. Историските извори претставуваат основа за спознание врз кое се градат историските претстави, како знаење за минатото (Митровиќ 1995: 132). Историографијата, како соодветна и податлива граѓа, не ретко ги користи и содржините на народната традиција. Во тој поглед, нејзиното значење е особено видливо изразено кога, за одредени личности, настани, историски појави и процеси и слично, нема пишани документи или друг вид изворен историски материјал. Во таа смисла, овде е доволно само да се потсетиме на улогата на класичните епови какви што се, на пример: индиските епови *Махабхарата* и *Рамајана*, старокинескиот еп *Книѓа на њеснијџе (Ши-кинџ)*, хеленските епови *Илијада* и *Одисеја*, натаму епот *Гилгамеш* – репрезент на

месопотамиската книжевност итн. (Ачковска 2006: 196–197). Во таа насока, не малку примери можат да се издвојат и од македонската народна книжевност и литература (Саздов 1986: 5–17). Мошне е важно да се потенцира дека, гледано од аспект на методологијата на историската наука, за историчарот, одредено место во неговите проучувања и во интерпретацијата на минатите времиња, заземаат и содржинските структури на народната традиција, книжевност и литература. Тоа, особено се однесува при истражувањата поврзани со т.н. тотална историја, која е насочена кон севкупноста на човековите минати дејства. Тука, треба да се има предвид дека македонската народна традиција – особено македонската народна песна, во суштина претставува творечки израз на определена општествена средина во која настанале тие. Тоа значи дека во нив е одразен секојдневниот живот, исполнет со различни човекови стремежи, настојувања и копнежи за кои особено се интересирал истражувачот – историчар. Конечно, сознанието дека историските претстави го поттикнуваат творештвото дава за право дополнително да се тврди дека народната традиција/уметност може да послужи како историски извор. Тоа е така затоа што историјата претставува реалност на животот. Имено, историјата и историските претстави/свест имаат важна општествена улога. Особено, тоа се однесува на нејзината улога во културата со која го поттикнува таа и нуди содржини на творештвото во уметностите, во традицијата, во науките и сл. (Горгиев-Ликин 2018: 85–90). Пример за тоа претставува и народната „Песна за Панде Муртински“ во која, трагедијата на поединецот, послужила како основа и поттик за спонтано манифестирање инспиративност во народното творештво. Оваа народна умотворба содржи факти, кои можат да допрат до некогашната стварност и сфаќања.

Треба да се укаже на тоа дека во гореспоменатата збирка песни „Опеана Струмица“, песната за Панде Муртински е застапена со две варијанти. Првата варијанта е со наслов: „Песна за Панде Муртинлија“ (Котев 2016: 219–221; види прилог I), а втората со: „Големо чудо станало“ (Котев 2016: 222–223; види прилог II). Од нивната содржинска структура може да се види дека свеста за минатото во нив била формирана врз основа на поголема слобода во претставувањето и толкувањето на ликовите, во употребата на фактите и описите на околностите и сл. Тоа укажува на сознанието дека народната песна подлежи на промени – специфика, која претставува суштина на народната литература наспроти уметничката. Од наш информатор

дополнително дознавме дека споменатата песна своевремено ја пееле и Велев Мите од с. Муртино и Кољо К'рмзов од селото Дабиле, Струмичко¹. Нема да сме далеку од историската вистина ако укажеме на тоа дека оваа народна умотворба се пеела и во повеќе други населени места. Имено, според наши сознанија, сеќавањето за опеаниот настан не избледнало дури до денес. Врз основа на ова може да се заклучи дека трагичниот настан опишан во песната за Панде Муртински оставил длабоки траги во народната свест на населението во Струмичко. Тоа пак оди во прилог на тврдењето дека народната песна во суштина претставува опеано минато на еден народ и дека таа е огледало на неговиот живот и сл. (Миладинов 1962: 10).

Кратка содржина на народната „Песна за Панде Муртинлија“

Како што споменавме погоре, во народната песна за Панде Муртинлија е опеана трагичната смрт на Јосиф Цолев (сл. 1.). Всушност, се работи за убиство извршено од извесен Панде од с. Муртино, Струмичко. Во содржината на народната песна нема прецизен податок кога се одиграл овој настан. Убиството се случило во атарот на селата Моноспитово и Муртино. Причината била божем нерасчистените имотно-правни односи меѓу главните ликови опеани во народната песна. Поточно, меѓу Јосиф Цолев и Панде Муртински настанал спор околу утврдувањето сопственост на една нива. Имено, Јосиф користел и обработувал нива, која божем била во сопственост на споменатиот Панде. Бидејќи Јосиф Цолев не отстапувал од тоа да ја користи и да ја обработува спорната нива, Панде се пожалил на суд. Откако добил тапија и број на нивата, како што стои во народната песна, од судот бил советуван ако со молба не сака Јосиф да ја отстапи нивата, тогаш да употреби сила и да го изгони од нивата и сл. Така и завршила оваа епизода – со трагичното убиство на Јосиф Цолев додека ја обработувал „спорната“ нива посадена со пченка. Треба да споменеме дека во содржината на втората варијанта од песната со наслов – Големо чудо станало, името на убиениот Јосиф, од народниот пејач, е заменето со името Ванчо.

¹ Архива на Васил Ѓорѓиев-Лиќин, информатор Митко Гаврилов од с. Муртино, Струмичко.

Историската заднина за оваа народна песна: кој е Јосиф Цолев?

Јосиф Цолев е роден 1900 година во селото Моноспитово, Струмичко. Потекнува од револуционерно семејство. Три генерации од семејството Цолеви (сл. 1) учествуваат во македонските националноослободителни и револуционерни борби од крајот на XIX и во првите децении на XX век. Тоа се: Велко Цолев, дедо на Јосиф, Ристо Цолев (сл. 2.), негов татко и Атанас Цолев (сл. 3.) брат на Јосиф Цолев. Дедото и таткото на Јосиф се истакнати македонски револуционери од Струмичко во периодот пред, за време и по Илинденското востание, додека неговиот брат Атанас учествува во македонската револуционерна борба во времето на т.н. Тодоралександрова ВМРО возобновена по Првата светска војна (1914–1918). Поради револуционерната дејност, семејството Цолеви постојано било изложено на притисоци, тортура и апсења. Претставниците на тогашните власти и на ненародниот државен режим воспоставен во Кралството на Србите, Хрватите и Словенците често преземале жестоки мерки (меѓу нив и подмолни убиства, мачења и сл.) за да го пасивизираат македонското револуционерно дело и македонскиот народ воопшто од секоја помисла на каков било отпор. Така, на пример, таткото на Јосиф, во 1923 година, поради пројавување револуционерна дејност и поради неговото револуционерно минато бил осуден на повеќе години строг затвор. Окован во тешки пранги бил одведен во затвор итн. Како постапувале тогашните власти кон македонското население мошне сликовито е опишано во книгата на Димитар Галев со наслов: „Белиот терор во југоисточна Македонија 1910 – 1941“, издадена во Штип во 1991 година. На страниците 246 и 247, авторот на книгата пренесува искази на затвореници, кои преживеале затворски тортури. Во нив се вели: „Српските војници и полицајци извршија вистински напад врз нашето село (Моноспитово – В. Г. Л.). Како селото да беше непријателски логор. Не сакаме да говориме што правеа тие на членовите на нашите и на другите семејства. Кога нè фатија, нè врзаа и нè стуткаа во просториите на училиштето. Мачителите беа бесни затоа што ниту еден од нас не плачеше и не бараше милост. Од училиштето нè однесоа во жандармериската станица во Банско. Во училиштето и по патот до Банско нè тепаа со дрва. Бевме изврзани по четворица, а нè удираа кој каде сака и колку може. Пред Орманот нè собуја и нè принудуваа да

газиме боси во трњето и глоговите. На сите ни потече крв од нозете. Во Банско имаше неколкумина целати кои бараа да нè полеат со газија и да нè горат. Од Банско нè однесоа во Струмица, во затворот „Стара Бања“, но бидејќи немаше место, нè префрлија во Абрашката маала...Панде (Соколов, осуден на 10 год. робија – В. Г. Л.) не можеше да ги издржи измачувањата, се побрка, поулаве. Неколку дена по ред не ни дадоа ни леб ни вода. Христо Цолев (таткото на Јосиф Цолев – б.м.) беше сокршен од тепање, не можеше да стои на нозете. Истото го снајде и: Мито Трајков, Пано Клесов (на 80 г.), Софија Гоцева (80 г.), Никола Георгиев и многу други...” (Галев 1991: 246–247).

Од содржината на разгледуваната народна песна дознаваме дека Јосиф бил оженет. Во песната не се споменува името на неговата сопруга. Јосиф имал пет машки деца. Овој податок не можевме да го потврдиме со сигурност. Засага го знаеме само името на еден од неговите синови – Ристо, веројатно крстен по таткото на Јосиф. Според исказот на Ратко Цолев (сл. 4), внук на Јосиф од неговиот брат Димитар, Јосиф Цолев е убиен во 1927 година². Убиството, според изјавата на Р. Цолев, било иницирано и поттикнато од страна на тогашните власти – претпоставуваме поради револуционерната дејност и револуционерното минато на неговото семејство. Тогашниот ненароден државен режим на Кралството СХС преку спроведувањето на т.н. аграрни реформи во Македонија настојувал, со доделување земја, да ги награди лицата блиски до власта и сл. Од исказот, пак, на информатор Митко Гаврилов од с. Муртино, овој трагичен настан се случил во 1928 година³. Посредно, со внимателно извршена анализа на народната песна може да се констатира дека и нејзината содржинска структура упатува приближно на горепосочениот период иако во неа се зборува за турска или за македонска власт и сл. Конечно, неодамна, со помош на нашиот информатор Зорка Мишева (р. 1953 година во с. Моноспитово, по мајка со потекло од семејството Цолеви) успеавме да го откриеме и гробот на Јосиф Цолев, кој се наоѓа во селото

² Архива на историското одделение при НУ Завод за заштита на спомениците на културата и Музеј Струмица, Фонд: 115 години од формирањето на Македонската револуционерна организација во Струмица и Струмичко. Информатор: Ратко Цолев од Струмица.

³ Видете: фуснота 1.

Моноспитово (сл. 5)⁴. На надгробната плоча има негова фотографија, годината на неговото раѓање – 1900 и годината на неговата смрт – 1927. Всушност се работи за гробница на семејството Цолеви, во која уште се погребани неговиот син Ристо Цолев (1924 – 1978) и сопругата на Јосиф, Елена Цолева (1901 – ?). Со тоа се потврди исказот на еден од нашите информатори дека Јосиф Цолев е убиен од Панде Муртински во 1927 година во времето кога Македонија, а со тоа и Струмица и Струмичко, била дел од Кралството на Србите, Хрватите и Словенците (Кралство СХС).

Треба да се има предвид, како што споменавме и погоре, дека тогашниот ненароден државен режим на Кралството СХС, со спроведувањето на т.н. „аграрни реформи“ во Македонија, настојувал, преку доделување земја, да награди лица од домородното население, кои се блиски до власта, како и разни други соработници и поддржувачи. Имено, аграрната реформа претставувала само една од мерките за национална асимилација на македонскиот народ жестоко спроведувана во тоа време. Тогаш било строго забрането да се употребуваат термините: Македонец, македонски, македонски јазик и сл. Во суштина, овие реформи имале за цел да го спречат отстапувањето и поделбата на беговската земја, која, селаните во Македонија со векови ја обработувале. Македонското селанство се надевало дека токму нему, т.н. беговска земја, ќе му биде доделена и распределена. Наместо тоа, по Балканските и по Првата светска војна (1912/1913 – 1918) започнало да се спроведува колонизација на Македонија со доселување на немакедонско население од другите делови на тогашната држава. Со тоа се овозможило, со земја и со други привилегии, да се здобиваат разни сомнителни домородни и доселени структури, какви што биле: жандарми, граничари, општински и други чиновници, учители, попови и сл. Според некои податоци, кои можат да се сретнат во научната литература за периодот меѓу двете светски војни, во Струмица и во струмичката околина биле создадени 28 колонии со околу 200 колонистички семејства. За нив, до 1924 година, имало задржано 260 хектари земја, бавчи и места предвидени за градежни плацеви. Во таа смисла, посебни привилегии имале т.н. „државни комити“ (контрачети организирани од властите на Кралството СХС, кои се бореле против македонската револуционерна

⁴ Архива на Васил Ѓоргиев-Лиќин. Информатори: Зорка Мишева и Кирил Дрвошанов, од с. Моноспитово, Струмичко.

организација – ВМРО од тој период), чијшто состав се пополнувал и од редовите на домородното население (Пандевски и Стоев-Трнката 1969: 313–315.). Не е исклучена можноста корените на мотивот за убиството на Јосиф Цолев да се бараат и во тоа дека тој не сакал да отстапи беговска земја (нива), која, неговото семејство уште од турско време, со години, ја користело и ја обработувало. Според народната песна, Панде отишол по судови и по адвокати да си бара сопственост и тапија на нивата, која божем ја купил за шеесет лири. Интересно е да се истакне една констатација на академик М. Пандевски и Ѓ. Стоев-Трнката, според која, во тоа време адвокатите биле ортаци на органите на власта и на судиите. Како што и споменавме погоре, токму судот (според народната песна) му предложил на Панде како да постапи со Ј. Цолев: „Ако милом не излезе,/земи си пушката, изгони го од нивата!“ (Котев 2016: 219–221; видете прилог I). За вакви и слични работи пишувале и тогашните весници од кои дознаваме дека по секое апсење, брутални мачења, тепања до смрт спроведувани врз незаштитеното македонско население кај адвокатите секогаш се чувствувало живост и радост, а меѓу селаните и граѓанството вознемиреност и страв од утрешниот ден и сл.

Треба да споменеме само уште тоа дека таткото на Јосиф, Ристо, имал две сестри: Бона и Цвета. Според раскажувањето на Р. Цолев, Цвета била вљубена во некое сиромашно овчарче од селото Моноспитово. Љубовта меѓу двајцата млади била насилно прекината од Турчинот Роман Атула, собирач на данок од селото Банско, Струмичко, кој ја грабнал и засекогаш ја одвел убавата Цвета. Овој податок го презентираме од причина што ваков мотив – грабнување девојка, како што е познато, е застапен и во драмското дело „Македонска крвава свадба“ на Војдан Чернодрински. Дури и името на грабнатата девојка – Цвета е исто како во драмата на Чернодрински итн.

Кој бил Панде Муртински?

Панде е роден во селото Муртино, Струмичко. По родното место го добил и прекарот Муртински или Муртинлија, како што стои во насловот на народната песна. Работел како падар, односно чувар на полето во селото Моноспитово. Според исказот на погореспоменатиот информатор од селото Муртино, Панде бил просрпски ориентиран. Тој, како што е опеано во народната песна, божем купил нива, која се

наоѓала на патот меѓу селата Муртино и Еднокуќево, а која била користена уште од турско време од семејството Џолеви. Спорот којшто настанал околу сопственоста на оваа нива го предизвикал трагичниот настан во кој Јосиф Џолев го загубил животот. Имено, од нашите информатори Кирил Дрвошанов (р. 1941 година) и Зора Мишева (р. 1953 година) од с. Моноспитово, и двајцата со потекло од семејството Џолеви, Јосиф бил убиен на 21 септември (1927) на денот кога се одбележува христијанскиот верски празник Мала Богородица. Токму тој ден, Панде, од крошната на една црница, каде што бил скриен, пукал во Јосиф додека, со неговата сопруга, берел пченка или берел „чиничка“, како што стои во содржината на народната песна и во исказот на двајцата наши информатори од с. Моноспитово⁵.

*

Од содржинска структура на народната песна за Панде Муртинлија може да се види дека во неа свеста за минатото се обликувала врз основа на поголема слобода во претставувањето и во толкувањето на ликовите, во употребата на фактите, описите на околностите и сл. Врз примерот на оваа народна творба треба уште еднаш да се констатира дека народната песна со текот на времето подлежи на промени – главна карактеристика на народната литература. Според тоа, народните умотворби можат да се користат како историски извор само со претходно извршена критичка анализа на нивната содржинска структура, како и со посредство на други споредбени искуства и искази. Впечатливо е тоа што трагичниот настан опеан во песната за Панде Муртинлија оставил длабоки траги во народната свест на населението во Струмичко, такашто споменот за него трае дури до денес.

Народната песна за Панде Муртинлија фрла извесна светлина и содржи драгоцен изворни податоци за важни настани од минатото на револуционерното семејство Џолеви од с. Моноспитово, Струмичко. Истовремено оваа народна умотворба посредно навлегува, но и иницира интерес за пројавување и за спроведување истражување за стекнување увид во повеќе историски личности, појави и процеси, какви што се: спроведувањето на аграрната реформа во Македонија и во Струмица и Струмичко во времето на Кралството на Србите,

⁵ Види фуснота 4.

Васил Ѓорѓиев-Лиќин – *Народната традиција како историски извор...*

Хрватите и Словенците (подоцна: Кралството Југославија) и нејзините специфики, националната асимилација и теророт вршен врз македонското население во посочениот период, дејноста на Македонската револуционерна организација – ВМРО во Струмица и Струмичко по Првата светска војна, постапките на тогашниот државен режим за нејзина пасивизација и неутрализација итн.

PEOPLE'S TRADITION AS A HISTORICAL SOURCE
(perceptions based on historical flexibility in the folk song of Pande Murtinlia)

Vasil Gjorgiev – Likin

Institute for Protection of Cultural Monuments and Museum in Strumica

Summary

In the research article, the subject of interest is the folk song about Pande Murtinlia recorded and deciphered in 1971 by Ivan Kotev, a famous collector of folk art from Strumica. The song about Pande Murtinlia is part of the content structure of the Collection of Folk Songs "OpeanaStrumica" published in 2016. This folk art/song is a creative reflection with realistic historical pliability, authenticity and reality. It traces the tragic death of Josif Dzolev from a prominent revolutionary family – Dzolevi from the village Monospitovo, Strumica region. Based on the historical method of critical analysis and through comparative and other comparative experiences and statements, in the article we make an attempt for reconstruction and presentation of specific events, personalities and phenomena from the past of Strumica and Strumica region.

ЛИТЕРАТУРА

Кирилични изданија

Ачкоска, В. 2006. „Културата на сеќавање и сеќавањето како историски извор“. *Историја*, бр. 1–2, год. XLII, 193–204. Скопје.

Галев, Д. 1991. *Белиот терор во југоисточна Македонија 1910–1941*, т. II. Штип: Друштво за наука и уметност-Штип.

Ѓорѓиев-Лиќин, В. 2018. „Историските претстави како творечки предизвик-прилог кон наративните и естетските вредности во филмот ‘Златна петорка’. Во: *Наративните и естетските вредности во филмот Златна петорка*, зборник на трудови. Тренчовска, С. (прир.) Струмица: Тивериополска филмска алијанса.

Котев, И. 2016. *Ойеана Сѝрумица*. Струмица: ЛУБ „Благој Јанков-Мучето“.

Миладинов, К. 1962. Предговор кон Збирката на народни песни. 1962. Во: Миладиновци. *Зборник (1861–1961)*. Скопје: Кочо Рацин.

Митровиќ, А. 1995. *Расѝравања со Клио, Фонд „Љубен Лаје“ - Инсѝиѝуѝи за Исѝорија*. Скопје: Филозофски факултет.

Пандевски, М. и Стоев-Трнката Ѓ. 1969. *Сѝрумица и Сѝрумичко низ исѝоријаѝа, ООСЗБ од НОБ-Сѝрумица*. Струмица.

Саздов, Т. 1986. *Фолклорисѝички сѝудии*. Скопје: Наша Книга.

Архивски материјали

Архива на Васил Ѓоргиев-Лиќин. Информатор Митко Гаврилов од с. Муртино, Струмичко.

Архива на Васил Ѓоргиев-Лиќин. Информатори Зорка Мишева и Никола Дрвошанов од с. Моноспитово, Струмичко.

Архива на историското одделение при НУ Завод и музеј-Струмица, Фонд: 115 години од формирањето на Македонската Револуционерна Организација во Струмица и Струмичко. Информатор Ратко Џолев од Струмица.

ПРИЛОЗИ

I

ПЕСНА ЗА ПАНДЕ МУРТИНЛИЈА

Ајде, што е чудо станало,
во тоа село Муртино,
на нивата голема,
голема дванајсе вретена –
Јосе Џолевски од Моноспитово је убиен!
Го уби Панде Муртински
На нивата голема дванајсе вретена
затоа што ја Јосе користил,
а нивата била Пандева.
Панде, сиромах човек, сила немал,
а братот од петте Џолеви, Јосето,
ја користил нивата ногу време,
а нивата била Пандева

- што си ја платил шејсе лири.
Власта била турска.
Браќата Џолеви имале една сестра
и она била мажена за едно бекче
од село Банско.
Пошто турска власт била,
и они што сакале правеле!
Никој им ништо не може да стори,
Па Јосе на Панде нивата ја користил.
Панде бил падар во село Моноспитово.
Кога се осетила оти власта
ќе пропадне турска,
почнала да настапува и влас македонска.
Отидел Панде по судови македонски
и по адвокати, да си бара сопственост
и тапија на нивата.
Судо му дал тапија и број на нивата,
па на крајо му рекол судо на Панде:
– Панде бре! Ако милом не излезе,
земи си пушката, изгони го од нивата!
Панде си ојдел дома,
земал си пушка карабина,
па ојдел на нивата.
Нивата била садена чиничка.
Чекал три дни и три ноќи,
Никој немало да дојде.
На четврти ден, ете го Јосе кај иде
со севгар волови и кола, млада му невеста.
Кога стигнале на нивата, Панде му вели:
– Јосе бре, мајни се од нивата, еве ти број, тапија и сопственост
од судо што ми издаде!
Јосе се никако не разбира.
Панде си грабна пушка во раце,
Си го земал Јосето на нишан.
Додека пушка испука Панде,
жена му на Јосе говори:
– Јосе ајде да си одиме,
– Изгледа лошо ќе нè, бре Јосе, нас најде тука.
Лош сон сум, Јосе, сонувала сношти,

Љута ме змија, Јосе, уапа,
крвави реки по дворо дотечеја!
Панде испука пушката,
Јосето падна во бразда.
Жена му, редејќи го,
и на Панде говори
– Панде бре, ме остави
Со пет машки сирака!

(Песната е снимена на 27.9.1971 година во с. Пиперево, Струмичко.
Пеел Павле Градеслиев. Снимил и дешифрирал Иван Котев.
Извор: Иван Котев, Опеана Струмица, Струмица, 2016, 219 – 221)

II

ГОЛЕМО ЧУДО СТАНАЛО

Големо чудо станало во тоа село Муртино,
За Панде, Панде Муртински.
Нивата му ја земали, нивата дванајс декара,
На друг укуќница дали.
Панде си оде на судо, добијал, море, адвокат:
– Нивата ми е сопствена, сопствена оште
 платена
 Пејесет лири, ми турски!
 Судо му вели, говори:
– Панде бре! Панде Муртински, иди си, Панде до дома!
Иди си, Панде, до дома, земи си пушка малихер,
 иди си, Панде, на нива.
Ојдел си Панде до дома, земал си пушка малихер
 ојдел си Панде на нива.
Ојдел си Панде на нива, ет' ти го Ванчо дек' иде,
 Со тај ми севгар пред него.
Со тај ми севгар пред него, и млада булка по него.
 Панде му вели, говори:
– Ванчо бре, Ванчо, другару, остапи од нива,
 Нивата ми е сопствена!
Ванчо си Панде не слуша, прегрнал си севгар да оре.
 Истргна Панде пушката!
 Истргна Панде пушката!

Васил Ѓорѓиев-Лиќин – *Народната традиција како историски извор...*

Истргна Панде пушката и Ванчо глава удри.
Падна ми Ванчо у бразда.
Жена му почна да реди:
– Ванчо бре, црно венчило! Не ли ти, Ванчо, кажувах!
Нели ли ти, Ванчо, кажувах, чужда се нива не зима!
Чужда се нива не зима!

(Песната е снимена на 24.1.1985 година во с. Гечерлија, Струмичко. Пеела Автономка Петрова, родена 1938 година. Снимил и дешифрирал Иван Котев.
Извор: Иван Котев, Опеана Струмица, Струмица, 2016, 222 – 223)

ФОТОГРАФИИ

Сл. 1 Втор ред, од лево на десно, стојат: Наќе Цолев (брат на Јосиф), Каљопа (сопруга на Наќе), Гуда (сестра на Јосиф), Василка (сопруга на Атанас Цолев), Атанас Цолев (брат на Јосиф) и Јосиф Цолев. Прв ред, од лево на десно, седат: Ристо Цолев (татко на Јосиф), Доста (мајка на Јосиф Цолев), Димитар (брат на Јосиф Цолев) и најмладиот член Ванчо, син на Наќе Цолев

Сл. 2 Ристо Цолев (1862 – ?)

Сл. 3 Атанас Цолев (1898–1986)

Сл. 4 Ратко Цолев, фотографиран
во неговиот дом во Струмица)
(фотографија: В. Ѓоргиев-Лиќин)

Сл. 5 Гробот на Јосиф Цолев
со негова фотографија (десно)